

El gènere gramatical: un sistema opac i dubtosament arbitrari

David Valls

Què és el gènere gramatical? El gènere gramatical és un sistema de classificació de substantius (noms) que tenen algunes llengües del món (un 30% segons algunes fonts). L'essència del gènere és la concordança, això és, els complements del substantiu han de concordar amb aquest, ja sigui articles, adjectius i fins i tot verbs. Ens passem el dia utilitzant el gènere gramatical i concordant en funció del substantiu.

Cal aclarir que el terme *gènere* s'utilitza tradicionalment en les gramàtiques de les llengües europees per a un sistema simple que inclou masculí i femení i com a molt neutre. Quan els lingüistes —tots parlants de llengües europees— van començar a estudiar idiomes procedents d'altres àrees, com Àfrica, van començar a utilitzar el terme de classes nominals per a sistemes més grans que no incloïen necessàriament un contrast masculí/femení sinó moltes més maneres de classificar els substantius.

Les classes nominals són un sistema anàleg al gènere gramatical però amb moltes més categories; tenim sistemes de classes nominals que van de les quatre classes fins a les vint en algunes llengües. I què fan algunes llengües amb tantes classes o gèneres gramaticals? Doncs classificar tota mena de coses com ara fenòmens meteorològics, objectes no animats *versus* animats, objectes primis o grossos, plantes comestibles, animals comestibles, persones, etc.

En el cas de les llengües llatines tenim dos gèneres —el llatí clàssic en té tres— i en aquests dos gèneres, com si fossin dos cossis, hi anem posant i classificant els substantius. Aquesta classificació l'aprenem

sense adonar-nos-en quan adquirim la llengua de petits, però aprendre-se-la de gran —sobretot si venim d'una llengua que no té gènere— és tot un maldecap, perquè costa d'entendre el motiu de la qüestió i, sobretot, cal recordar unes normes plenes d'excepcions, ja que el gènere gramatical és de tot menys transparent.

Diem que posseïm dos gèneres, el masculí i el femení, cosa que té fins a cert punt la seva lògica, ja que en un hi van els homes i en l'altre les dones, però també despista, perquè en aquests dos gèneres hi van moltes més coses que éssers vius sexuats.

En el cas de les llengües llatines tenim dos gèneres i en aquests dos gèneres, com si fossin dos cossis, hi anem posant i classificant els substantius.

Així ens trobarem que juntament amb els homes hi posem una part tan femenina del cos com els pits, i amb les dones una part tan masculina com la tita (i ja em perdonareu pels exemples!). Ha de quedar clar que, en principi —després ho matisarem—, el gènere

gramatical no és un sistema de classificació de persones, sinó de substantius. L'assignació de gènere en objectes no animats, per tant, no sexuats, es pot dir que té una base arbitrària; en canvi, quan parlem de persones l'arbitrarietat no és sempre evident o, simplement, no n'hi ha, i tant el subconscient —o conscient— del parlant com les implicacions culturals influencien en l'assignació del gènere gramatical de determinats substantius i fins i tot de determinats suposats genèrics.

En català, el gènere no marcat és el masculí —oblideu-vos de moment de relacionar masculí amb homes—, i ho és perquè majoritàriament en català no hi ha marca morfològica de masculí en els substantius. Per a entendre-ho millor, fixem-nos en el castellà i comparem-lo amb el català. En castellà tenim *niño* i *niña*, on *niñ* és l'arrel i la *o* és la marca (morfema) de

masculí i la *a* del femení. En català tenim *nen* i *nenà*, on la *a* ens marca el femení, però... i el masculí? No hi ha marca de masculí; d'aquí que el masculí és el no marcat des del punt de vista morfològic, però si ens n'anem al camp social veurem que les opcions no marcades són les que engloben més, les més inclusives i genèriques per a descriure qualsevol cosa. Així, si parlem de cotxes, ens referim a qualsevol cotxe, però si anem posant adjectius (marques) al substantiu *cotxe*, anem restringint l'objecte; per tant, si parlem de *cotxes vermells de quatre portes*, ja no parlem de tots els cotxes, i si parlem de *cotxes vermells de quatre portes amb el volant a la dreta i més de 300 cavalls de potència*, parlarem d'un grup molt determinat de cotxes i no podrem generalitzar ni dir que parlem de tots els cotxes. Per tant, si volem ser inclusius i generalitzar, com menys marques —menys adjectius o menys morfemes, depenent del cas— millor. Igual com també preguntem de forma no marcada i inclusiva *quant fas d'alt?*, perquè ser alt inclou que puguis ser baix, però si preguntem *quant fas de baix?*, no implica que puguis ser alt.

Si diem que en una escola *hi ha molt bons alumnes*, implica que parlem tant dels alumnes com de les alumnes. En aquest exemple la paraula *alumne* és un genèric inclusiu que fa referència tant a homes com a dones, i no cal desdoblar per a res i anar dient tota l'estona fórmules feixugues com *els alumnes i les alumnes* o *els/les alumnes*, i menys calcar paraules innecessàries del castellà, com *l'alumnat*, que no vol dir absolutament res en català i que, a més, fixeu-vos que és una paraula de gènere masculí —ai las!—; d'altra banda, com que parlem una llengua amb gènere i amb necessitat de classificar els substantius, qui no ens diu que d'aquí a un cert temps acabarem parlant de *l'alumnat* i de *l'alumnada*?

Aprofitem-ho també per a posar certes coses al seu lloc, ja que hi ha gent que en català utilitza la lletra *x* com a comodí per a escriure d'una manera pretensament neutra, això és, fan *els nenxs de l'escola són bonixs*. Cal dir que això és un calc del castellà que en català no té raó de ser, perquè en castellà —i ja n'hem fet una mica d'explicació més amunt— aquesta *x* serveix de comodí per a substituir els morfemes de masculí i femení, *niños/niñas* → *niñxs*. Però en català ja hem dit que no hi ha morfema de masculí —bé, n'hi ha en algunes paraules, però és força residual—; per tant, en aquest exemple de què és comodí la *x* en català?

Fixem-nos també que podem parlar de la víctima que va caure per un precipici i no es va fer res, i no sabem si és home o dona, malgrat que hem parlat en femení, i no he sentit a ningú reclamar que ens inventem el masculí de la paraula per a visibilitzar els homes, perquè bé podríem dir *víctim* o, ja que hi som, *el víctimat*. Tampoc no he sentit a ningú reclamar un masculí per a anomenar les balenes, les girafes i les hienes mascles.

Podem veure l'arbitrarietat de l'assignació de gènere en les paraules que en català són *el pont* o *el senyal*, en castellà *el puente* i *la señal*, i en portuguès *a ponte* i *o sinal*. Per què? Vicissituds de la llengua i de l'evolució d'aquesta.

Entrant en el terreny social, hem de pensar que utilitzant formes binàries, o sigui el desdoblament, deixem fora tothom qui no se sent ni home ni dona i que pertany a altres grups, com els transgènere, transsexuals, etc.

Podríem plantejar-nos si canviant la llengua podem canviar la societat i la manera de pensar; potser

si desdoblem i ens inventem paraules suposadament neutres (*alumnat, estudiantat, professorat...*; fixeu-vos que totes són de gènere masculí) podrem arribar a canviar la societat i ser més igualitaris. Si això fos així, podríem treure del diccionari totes les paraules que fan referència a la pobresa i llavors erradicaríem la pobresa, o podríem eliminar tot el lèxic referit a la tristesa i la gent no tindria depressions.

El masclisme i la violència per raons de sexe són actituds que poc tenen a veure amb la llengua que es parli. Aquesta actitud existeix entre els parlants de llengües amb gènere gramatical, però també entre els parlants de llengües que no tenen gènere gramatical; més encara, és una actitud inherent a la llengua, la qual només fa de vehicle transmissor passiu de l'actitud. Aquesta actitud violenta també es pot manifestar sense necessitat de badar boca.

Dit el que he dit, permeteu-me que posi en dubte algunes de les afirmacions que he fet fins ara, perquè, repeteixo, el gènere gramatical és un sistema més aviat opac. I encara, amb un biaix cultural molt fort, perquè a cap parlant no se li escapa que a vegades sí que classifiquem a través del gènere gramatical les persones per raó de sexe. Per tant, quant a la classificació d'éssers vius

sexuats, l'arbitrarietat no sempre és tan clara, com de fet tampoc no ho és en la classificació d'objectes. Vegem-ho.

Quan parlem d'homes i dones, hem dit que el gènere gramatical masculí era el genèric i l'inclusiu, però què en penseu, d'aquests exemples?

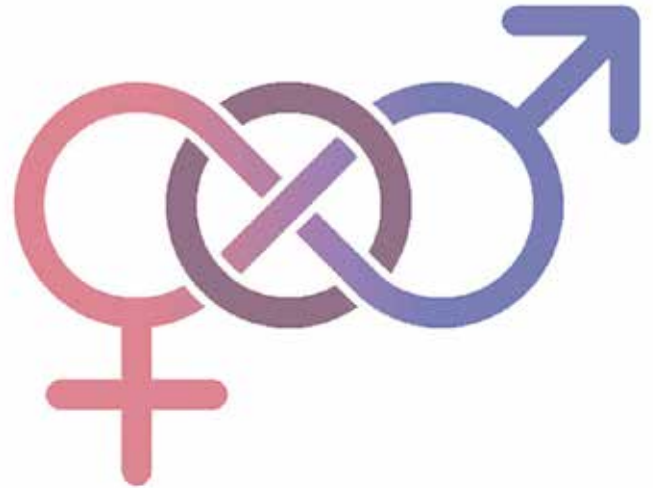
1. *Dos conductors beguts xoquen de front i no es fan res.*

2. *Uns lladres entren de nit en un magatzem.*

3. *Aquest estiu l'au-pair tornarà a venir a cuidar els meus fills.*

Qui ha percebut les frases com a genèriques sense pensar en el sexe dels subjectes? Qui ha pensat en només homes en els exemples 1 i 2, i qui ha pensat en només dones en l'exemple 3 a *au-pair* i ha percebut *fills* com a neutre? Si hem dit que el genèric és el masculí, realment algú ha copsat els conductors i els lladres com a genèrics pensant que podrien ser dones? O hi ha un biaix cultural que ens diu que normalment els conductors que tenen accidents i van beguts són homes, com ho són els lladres? I en el 3, els homes no poden fer d'*au-pair*? Per tant, l'assignació de gènere no és sempre arbitrària i menys amb persones, i el masculí no sempre funciona com a genèric, hi ha un biaix cultural molt fort. Perquè, un cop més, si el masculí és el genèric, per què no parlem de *llevadors* i d'*infermers*, com parlem d'*advocats* i d'*enginyers*? Parlem de *llevadores* i d'*infermeres*, com a genèrics, perquè el sexe biològic de les persones que exerceixen aquesta professió tradicionalment han estat el femení; per tant, el sexe ha tingut una influència sobre la formació del gènere de la paraula que utilitzem com a genèrica.

Però què passa amb *advocats* i *enginyers*? Són realment genèrics perquè el masculí és el genèric? Doncs en tinc dubtes seriosos si ho comparem amb les *llevadores* i les *infermeres*. Si en aquestes dues últimes paraules el sexe de les qui exerceixen la professió hi ha influït, qui ens diu que el sexe dels qui tradicionalment han exercit d'*advocats* i d'*enginyers* no ha influït sobre la formació del genèric? Per tant, no ens trobem davant d'una vicissitud arbitrària de la llengua que fa els masculins en genèric i inclusivus, perquè també són els no marcats, sinó davant d'una formació d'un genèric masculí derivat d'una causa social que

ha fet que les dones, històricament, s'hagin vist privades de diversos àmbits, com ara de ser advocades i enginyeres. Altrament, no tinc cap dubte que diríem *advocades* com a genèric, igual que diem *llevadores* —i això que el diccionari recull *llevadors*, paraula que ningú no ha sentit a dir mai. Ara bé, el que fa la llengua és reflectir una realitat de la societat, i que ens agradi o no aquesta realitat ja són figures d'un altre

El que fa la llengua és reflectir una realitat de la societat, i que ens agradi o no aquesta realitat ja són figures d'un altre paner.

paner. Tot i això, si ara decidíssim canviar la llengua i dir sempre *els llevadors*, fariem que hi hagués més homes en aquesta professió? Jo diria que no; el canvi no passa per la llengua, sinó que passa per una sèrie de

mutacions socials que, si s'assoleixen, la llengua ja reflectirà.

Deixeu-me anar més enllà i fixeu-vos que ni tan sols tenim el masculí de *puta*, que segurament seria *put*. En aquest cas el genèric també és en femení, perquè tradicionalment les qui ofereixen el servei són dones, però els clients són homes, i d'aquí que en català fem servir el castellanisme *putero*, curiosament una paraula masculina formada d'un femení, un fet no gaire habitual. La influència de les qui ofereixen el servei i dels qui el contracten ha estat cabdal per a la formació de les paraules en un gènere determinat. Hi ha, doncs, un fort biaix sexista en els casos d'*advocat*, *enginyer*, *llevadora*, *infermera*, com en el de *puta*. No són assignacions arbitràries de gènere gramatical, sinó assignacions basades en qüestions socials, ja sigui per prejudicis, per privació d'accés a certes professions a les dones, per masclisme o per patriarcat quan a les dones les feien estar-se a casa mentre que els homes tenien accés a professions com les d'*advocat*, *metge*, *enginyer*, etc., i això ha influït en la formació no solament del lèxic, sinó en l'assignació del gènere d'aquest lèxic passant per sobre del pretès masculí genèric.

Deixem de mirar-nos el melic i fem un tomb pel món. Com funcionen altres llengües que també tenen gènere? Això ens ajudarà a comprendre molt més bé el fenomen. Per exemple, l'àrab és una llengua en què el plural dels objectes es fa sempre en femení, com també són femenins els noms dels animals, però en canvi els noms de les forces de la naturalesa, els noms de ciutats i països i les parts del cos, són masculins. Però, per si fos poc, la paraula *califa* és femenina, malgrat que mai no hi ha hagut una dona califa. Què hi tenen a veure les dones amb els plurals dels objectes? I els homes amb les parts del cos? Arbitrarietat? Segurament, en aquest cas.

La llengua wampanoag, nadiua dels EUA, té un gènere per a substantius animats i no animats; així, doncs, per als wampanoag el sol és inanimat i la terra animada. Coneixement precoç de l'astronomia o arbitrarietat?

La llengua manambu, de Papua Nova Guinea, als substantius que fan referència a objectes llargs i prims els assigna el gènere masculí, mentre que als objectes petits i rodons els assigna el gènere femení. En canvi, en la llengua mianmin, també de Papua Nova Guinea, tot i que la llargària s'associa al sexe masculí i els objectes arrodonits al sexe femení, el gènere gramatical funciona just a l'inrevés del manambu. Per tant, penso que la diferència en assignació de gènere en aquestes dues llengües pot tenir una forta base d'arbitrarietat donada per una evolució independent de les dues llengües, però també indica un fort component cultural que influeix a l'assignació de gènere, perquè quan s'ha d'assignar gènere, posem per cas a un objecte que no han vist mai, on és la frontera per a dir que és prou prim i llarg o prou petit i rodó per a tenir un gènere o un altre? Penso que la frontera és molt subjectiva i culturalment induïda.

Anem més a prop i veurem que l'asturià té tres gèneres: el masculí, el femení i el neutre. La terminació *-u* correspon al masculí, la terminació *-a* correspon al femení i la terminació *-o* correspon al neutre. Per tant, en asturià diuen: *home xustu*, *muyer xusta*, *xente xusto*. Pot semblar molt igualitari, perquè quan parlen de la gent fan servir el neutre *xente xusto*, però són els asturians una societat igualitària? No hi ha violència de gènere a Astúries? A més, mireu l'arbitrarietat del sistema quan es tracta de classificar

objectes: *obleru* (fibló) *picudu*, *escarpia picuda*, *fierro picudo*. Per què *fierro* és neutre? Simplement perquè acaba en *-o*? I *xente*, llavors?

Però és realment amb les persones quan, tal com hem vist amb els exemples en català, que l'assignació de gènere gramatical deixa de ser arbitrària en molts casos per a tenir un rerefons influenciat pel sexe biològic dels participants. En la llengua dyirbal, parlada a Austràlia, per exemple, dins un grup força

heterogeni de persones, normalment es fa servir el masculí com a genèric, però moltes vegades si en aquest grup més o menys heterogeni hi ha més dones o hi ha alguna dona important, es fa servir el femení com a genèric. Per tant, el gènere gramatical i el sexe de les persones té una correspondència, com la hi té en la

L'asturià té tres gèneres: el masculí, el femení i el neutre. La terminació *-u* correspon al masculí, la terminació *-a* correspon al femení i la terminació *-o* correspon al neutre.

nostra societat, perquè una de les primeres coses que una persona transgènere o transsexual fa, quan inicia el trànsit, és canviar-se el gènere gramatical, passa de dir *estic tranquil* a dir *estic tranquil·la* o viceversa. Així que dir de forma absoluta i categòrica que gènere gramatical i sexe no tenen relació i que un no condiciona l'altre, penso que és fals o, si més no, és una mitja veritat.

Vull parlar també de la llengua mohawk i citaré una gran estudiosa d'aquesta llengua, la lingüista Marianne Mithun, que en el llibre de diversos autors titulat *The Expression of Gender* explica les següents coses sobre aquesta llengua nadiua nord-americana, les quals adapto i tradueixo. La llengua mohawk té tres gèneres: el masculí, el femení i el neutre. La base del funcionament del gènere és que el masculí serveix per a persones de sexe masculí, el femení per a persones de sexe femení, i el neutre per a objectes i animals. Fins aquí semblaria la llengua perfecta; però, si observem com funciona el gènere de més a prop, veurem que no és tan transparent, ja que dins el gènere neutre hi ha una distinció entre objectes animats (els animals) i inanimats. A vegades, les marques de masculí i de femení també són utilitzades amb objectes personificats que haurien de ser de gènere neutre. Però, a més, el femení es fa servir per a persones de les quals no se sap el sexe, això és, com a genèric. I això no és tot: resulta que el neutre utilitzat per a animals també es fa servir, a vegades, per a referir-se a persones del sexe femení. Animals i dones junts? La veritat és que, segons explica Mithun, els factors que determinen la tria

entre aquestes dues categories, la que ella en diu el femení indefinit (el genèric) i el femení-neutre, és complexa i variable a través de les comunitats que parlen mohawk, de les famílies i dels individus. Per tant, hi ha una variació determinada pels parlants mateixos. A més, Mithun entrevista diversos parlants nadius de mohawk i, quan els fa veure que utilitzen el mateix gènere per a dones i animals, cap dels parlants no diu haver-hi parat mai atenció, de manera que segurament podem dir que aquesta classificació no els condiciona pas la vida diària.

Podem parlar de la llengua australiana yanyuwa, la qual presenta —des del nostre punt de vista— diverses curiositats respecte al gènere gramatical o, en aquest cas, classes nominals. És una llengua que té setze classes nominals i que, a més, presenta fortes diferències entre la manera com parlen els homes i la manera com parlen les dones, cosa que fa que es puguin considerar gairebé com a dialectes diferents. Aquestes diferències van més enllà del lèxic i entren dins el terreny de la morfologia. Així, en el parlar de les dones, distingeixen quatre classes nominals: una de masculina

per a objectes amb absència de morfema, això és, sense cap marca; una altra, que en direm mascle, per a classificar persones masculines i que es representa amb el prefix *nya-*, i un prefix *rra-/a-* per al gènere femení i per al gènere que en direm femella —que representa les dones—, això és, per a dos gèneres alhora. Curiosament, en el dialecte dels homes no hi ha el gènere mascle. De forma resumida, en el parlar de les dones hi ha un gènere femení i masculí per als objectes, i un gènere mascle i femella per a les persones; a més, el femení i el femella coincideixen en un sol morfema. Deixeu-me, doncs, ser molt agosarat i

Deixeu-me, doncs, ser molt agosarat i preguntar: i si resulta que en català estan naixent dos gèneres més i, per tant, en tenim quatre?

preguntar: i si resulta que en català estan naixent dos gèneres més i, per tant, en tenim quatre? Podríem dir que un gènere masculí i femení per a classificar objectes, d'origen força arbitrari i amb poca influència social i cultural, en què el masculí és el genèric, i dos gèneres de caire no tan arbitrari, en què la cultura i el sexe biològic condicionen la classificació. Dos gèneres referits a persones —i potser a animals—, en què no sempre el masculí és el genèric i que té moltes variables, ja no sols lingüístiques sinó socials. Uns gèneres per a classificar persones que en podríem

dir, com en l'exemple de la llengua yanyuwa, mascle i femella. Penso que els exemples que he posat tant en català com en les altres llengües podrien reforçar aquesta hipòtesi.

Tampoc no se'ns pot escapar que cada cop hi ha més gent que no percep el masculí com a genèric inclusiu o que no se senten representats ni pel masculí ni pel femení, i que senten una necessitat personal —dic personal perquè la llengua no la genera pas, aquesta necessitat— de desdoblar

o cercar fórmules que els semblen neutres. Tant els qui diuen que el masculí és el genèric com els qui diuen que cal desdoblar, parlen des d'una ideologia determinada, perquè la llengua admet totes dues coses i aquí la neutralitat o objectivitat és difícil. Per tant, què

cal fer? Què és més fàcil? Un parlant d'una llengua sense gènere que vol aprendre el català i a qui s'explica com funciona el gènere en la nostra llengua ho entén en cinc minuts i no li genera cap dilema; en canvi, davant de parlants nadius que han deixat de concebre que el masculí és el genèric, què és més rendible? Tornar-los a explicar com funciona el gènere fins que ho entenguin? O potser els gramàtics han d'entendre que hi ha una mutació lingüística induïda per una sèrie de persones que han deixat de concebre el masculí com a genèric i que cal cercar solucions noves? Cal acceptar que una part de la societat veu les coses de diferent manera i que cal estar amatents a descriure la situació actual?

Com hem vist, el gènere gramatical és opac i no és una ciència exacta on dos i dos fan quatre. En principi l'assignació de gènere en els objectes és de base arbitrària, però tampoc no és ben bé així, com hem pogut observar en el cas de les llengües manambu

i mianmin. Amb les persones, hi ha moltes ocasions i contextos en què el masculí genèric i inclusiu funciona. Abans he parlat dels *asturians* i vull pensar que tothom ho ha percebut com un genèric, ja que parlava dels asturians i de les asturianes, però també he parlat de la societat asturiana, en femení, per bé que tothom també deu haver entès que feia referència tant a homes com a dones. Certament, també hem pogut veure com en moltes ocasions el masculí genèric no funciona com a tal, amb l'exemple dels lladres. O com realment el patriarcat i el sexe biològic de les persones, la cultura i la societat han creat genèrics femenins com *lle-vadora* i *puta*, i com també han creat el que podrien ser pseudo-genèrics masculins com *advocat* o *enginyer*.

Des del punt de vista morfològic, queda clar quina és la categoria no marcada i la genèrica, però des del punt de vista social això no queda tan clar.

Des del punt de vista morfològic, queda clar quina és la categoria no marcada i la genèrica, però des del punt de vista social això no queda tan clar.

la categoria no marcada i la genèrica, però des del punt de vista social això no queda tan clar. Hi ha una part de la societat que ja no percep el masculí com a genèric i cal donar-hi solucions. Els lingüistes han de cercar solucions i no anar amb les gramàtiques de les llengües com si fossin eines inflexibles o com si fossin uns manaments immutables.

Així que jo no m'atreveria a generalitzar i afirmar categòricament que el gènere masculí en català és sempre el genèric i l'inclusiu; tot depèn del context i de la situació. I, per bé que canviant la llengua no canviem la societat, sí que és cert que hi ha gent que ha deixat de percebre el gènere masculí com a genèric. La realitat canvia i les percepcions també. Cal tenir la ment oberta i no tancar-se a res. L'important és educar la gent en la igualtat i el respecte i potser deixar la llengua tranquil·la, perquè el temps i els parlants, de forma natural, acabaran trobant la solució i els lingüistes i filòlegs, la descriuran. ■